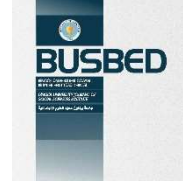

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 04.07.2023
Kabul Tarihi : 20.10.2023

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1322307>

İSLAM MEDENİYETİNDE EV TASAVVURU

Eyyüp Akyüz¹

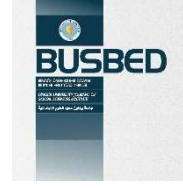
ÖZ

Mekân, insanın kendi eliyle işlediği yerdir. Her mekân bir yer olsa da her yer bir mekân değildir. Bir yere mekân denilebilmesi için insanın kendi elinin değmesi gerekmektedir. Bu anlamıyla ev, bir mekândır. Mekânlar inşa edilirken din, kültür, medeniyet ve coğrafya gibi olgular belirleyici olabilmektedir. Çünkü mekân; anlamsız, ruhsuz, kimliksiz değildir. Mekân, medeniyetin aynasıdır. Ev, medeniyetin ifadesidir. Ev, artık buradayız sözüne karşılık gelmektedir. İnsanlar ve toplumlar tarih boyunca çeşitli evler inşa etmişlerdir. Bu çalışma, İslam medeniyetinde ev tasavvurunun nasıl oluştuğu problemine yanıt aramaktadır. İslâm medeniyeti ister zengin olsun ister fakir, herkesin güzel mekânlarda yaşama hakkını gözetir. Çünkü bu telakkide mülk Allah'ındır ve diğer kültürlerle yaptığı en önemli katkı, güzelliğin sevgisi ve terbiyenin yüceliğidir. Bu durumda mülkiyet, hiçbir zaman Allah'ın yarattığı dünyayı kirletmek için kullanılmaz. Bilakis insanın en mühim vazifesi, yaşadığı çevreyi güzelleştirmektir. İslam mimarisinde konutlar, sürekli değişen aile yapısına uyum sağlamak üzere hafif malzemelerle inşa edilirken han, hamam, cami, medrese gibi toplum hizmetine sunulan yapılar ise kalıcı malzeme ile inşa edilmiştir. Bu durum geçici/kalıcı tasnifinin objektif alana kâmil bir biçimde yansımalarıdır. Standart mimari unsurları kullanarak şehre kazandırılmış üslup bütünlüğü; yaşanan zamanı, çevre şartlarını ve şehrin dinamik yapısını göz önünde tutan bir hassasiyete işaret eder. Bu çalışmada İslam medeniyetinde ev konusu; mahremiyet, fanilik, tevhit anlayışı, sadeliğin içindeki estetik kavramları ve İslam'ın ilk evi olan Dârulerkam örneği üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Medeniyet, Mekân, Ev.

¹ Doktora Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, eyyupakyuz@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0009-4835-2965>

Article Type : Research Article
Date Received : 04.07.2023
Date Accepted : 20.10.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1322307>

HOME CONCEPT IN ISLAMIC CIVILIZATION

Eyyüp Akyüz¹

ABSTRACT

Space is the place where man works with his own hands. Even though every place is a place, every place is not a place. For a place to be called a place, a person must touch his hand. In this sense, home is a place. While the places are being built, facts such as religion, culture, civilization and geography can be decisive. Because space is not meaningless, soulless, identityless. Space is the mirror of civilization. The home is the expression of civilization. Home means we are here now. People and society have built various homes throughout history. This study seeks an answer to the problem of how the concept of home was formed in Islamic civilization. Islamic civilization protects the right of everyone, whether rich or poor, to live in beautiful places. In this perspective, property belongs to Allah, and his most important contribution to other cultures is the love of beauty and the sublimity of decency. In this case, the property is never used to pollute the world created by God. On the contrary, the most important duty of man is to beautify the environment in which he lives. While houses in Islamic architecture are built with light materials to adapt to the ever-changing family structure, structures offered for community service, such as inns, baths, mosques and madrasahs, are built with permanent materials. This situation perfectly reflects the temporary/permanent classification into the objective field. Stylistic integrity is brought to the city by using standard architectural elements; it indicates a sensitivity that takes into account the time in which we live, environmental conditions and the dynamic structure of the city. In this study, the subject of the home in Islamic civilization will be examined through the concepts of privacy, mortality, the understanding of monotheism, aesthetics in simplicity and the example of Darulerkam, the first house of Islam.

Keywords: Islam, Civilization, Space, Home.

¹ Phd, Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, eyyupakyuz@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-4835-2965>

1. GİRİŞ

Mekânın en temel birimi olan ev, sözlükte “Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı. Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane. Aile. Soy ve nesil” (Türkçe Sözlük, 2021) şeklinde tanımlanmaktadır. Doğal ortamdan insanın yaşadığı sınırları belirten, ayıran insan yapımı mekâna ev denir. Doğa-kültür ikilisinde doğadan kültürün ayrıldığı yer olarak ev, insanın ve insanın içinde bulunduğu toplumun hayata, varlığa bakışıyla şekil alır. Bu açıdan bakıldığında evler sadece birer barınak olmanın da ötesine geçerek insanın varlıkla ve özelde mekânla ilişkisinin felsefi bir yansımasıdır. Bu sebeple farklı toplumların ev biçimleri de farklılık gösterir. Her ne kadar aynı dönemde ve aynı coğrafi şartlara tabi olsa da ev yapısının toplumun zihniyetine göre değişiklik arz ettiği söylenebilir. Göçebe Türk ve Arap toplumlarında çadır, doğanın olumsuz şartlarından korunmak için oluşturulmuş yapılar olarak göze çarpar ve evin en ilksel biçimi olarak kabul edilir. Beyt ya da otağ bu kültürün bakış açısını gösterir. Beyt, tıpkı otağda olduğu gibi bütünlük ve birlik anlamına gelmektedir. Otağ da bugün gündelik hayatta kullandığımız odaya tekabül etmektedir. Şehirleşme ile çadır kültüründen yerleşik ev yapılarına geçilmesiyle evin biçimleri de değişir. Bu çalışmada evin anlamı, İslam estetiği ve mimarisi konuları ele alınacak, İslam medeniyetinde ev tasavvuru konusu incelenecektir.

2. EVİN ANLAMI

Ev, yalnızca mimari bir yapı değildir. Ev, kişinin istirahat ettiği, hayal kurduğu, inzivaya çekildiği, mahremiyetini yaşadığı, maskesiz büsbütün kendisi olabildiği, şahsiyetini inşa ettiği, güvende hissettiği, özgürlüğünü tesis edebildiği özel bir mekândır.

Ev, insan için bir barınaktır. İnsanı tehlikelerden koruyan bir zırh, bir kalkan, bir sığınaktır. Freud’a göre ev (2011: 50), “insanın belki de hala özlemini duyduğu, güvencede olduğu ve kendini hoşnut hissettiği ilk yerleşim yeri olan ana rahminin yeridir.”

Ev, aile olmak/kurmak anlamını da ihtiva eder. Toplumun en küçük birimi olan aile, ev çatısı altında kurulur. Aile, insanın toplumsallaştığı ilk yapıdır. Dünyaya gözlerini açan bir bebek; kendisini, anne babasını, kardeşlerini ve dünyayı evde tanımaya başlar. Bir arada yaşamayı da evde öğrenir. Başkalarına saygı duymak ve kurallara riayet etmek gerektiğini anlar. “Ev, toplumun insan münasebetlerini düzenleyen en önemli ögesidir, hangi şartlar, hangi çağ söz konusu olursa olsun” (Cansever, 2013: 288).

İnsan için ev, dünyadaki yaşam serüvenin filizlenmeye başladığı mekân ve mutluluğu bulabildiği bir yuva anlamına gelir. “Ev, en yalın haliyle yuvadır; çoğunlukla insanın ailesiyle birlikte huzur ve sükûn içinde yaşadığı, yeni nesiller edindiği, yeni nesilleri eğittiği ve topluma kattığı vazgeçilmez bir mekândır (Alver, 2010: 62).

Bir insanla ilgili sırf evine, evdeki yaşantısına, evdeki eşya ile kurduğu ilişkiye bakarak bile çıkarımlarda bulunabiliriz. Ataların, “aslan yattığı yerden belli olur” sözü boşa söylenmiş bir söz değildir. Ayrıca Batılı devletlerde sıkça rastlanan “homeless” (evsiz) kelimesinin de anlamı çok derindir. Evsizlik, köksüzlüktür. Evsiz insan, yersiz yurtsuzdur. Evi olmayanın kimi kimsesi yoktur, onda bariz bir aidiyet eksikliği göze çarpar. Evin olmadığı durumlarda mahremiyet olgusu da olmaz. Kendine ait bir evi, odası olmayan insanın özelinin olması zordur. Oysa insan fitratı gereği gizlemek ve gizlenmek de ister. Ev, tıpkı gece gibi sırların saklandığı yerdir.

3. İSLAM ESTETİĞİ VE MİMARİSİ

İslam estetiği üzerine yazılan nadir kitaplardan biri olan *İslam Estetiği* adlı eserinde Turan Koç, İslam estetiğinin temelde üç unsur üzerine bina edildiğini söyler. Bunlar tevhit, ihsan ve Kuran’dır (2021: 47). Koç, bu üç temel kaideyi şöyle yorumlar: “İhsan, en genel çizgileriyle Allah’ın Resulünün yaptığı gibi davranmak (İslam), onun düşündüğü gibi düşünmek (iman), ve buna uygun bir davranış sergilemektir (...) İhsan ise psikolojik ve duygusal niteliklerimizin eylem ve anlayışımızla uyumlu hale getirilmesi durumudur” (2021: 56).

İslam’ın temel dinamikleri olan bu üç unsur, İslam estetiğinin şekillenmesinde ve özellikle mimarisinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Bu bakış açısıyla meydana getirilen mimari yapılara bakıldığında özellikle Allah’ın birliği, kulun Allah karşısındaki acziyeti ve O’na duyduğu inanç ve bu inancın en güzel şekilde (ihsan, hüsn) yapılara yansımaları görülür. Güzelliğin mimari eserlere yansımaları da estetiği devreye sokar. Bu estetik anlayışı, köklerini “Allah güzeldir, güzeli sever” hadis-i kutsisinden alır. Güzeli amaçlarken ihtiyaçlar da göz ardı edilmez. “İslam şehirlerinin dikkate değer bir özelliği de ilahi cemalin yeryüzünde manevi güzelliğe dönüşmüş şekli olarak; güzellikle faydanın, zevkle ihtiyacın bütünleştirilmesidir. Bu yaklaşım şehirde her şeye fonksiyonel bir anlam kazandırır. Bunu sağlayan da yaratıcı bilginler, hikmet formları ve faziletleriyle süslenmiş olan insan ruhundan fışkıran sanattır (Demirci, 2019: 63).

İslam mimarisinin oluşturduğu şehirler, tabiatın dokusuna zarar vermektan imtina eder niteliktedir. Müslümanlar için tabiat, Allah’ın insana istifade etmesi için sunduğu nimetlerden biri olduğu için doğayla çatışma halinde olmak, onu tahrip etmek, tahakkümü altına alıp dengesini bozmak; tabiatın kutsallığına halel getirmek demektir. Çünkü insan kendisinin fani, tabiattaki ilahi döngünün ise kıyamete dek sürecek olduğunun bilincindedir. Doğal

yapının bozulmaması için coğrafi koşulları temel alarak oluşturulan İslam şehirlerinde, Yunan ve Roma gibi Batı'nın büyük medeniyetlerinin meydana getirdiği şehirlerde görülen geometri görülmez (Ayvazoğlu, 1999: 138). Batı şehirlerindeki bu geometrik yapının temel sebebi, Batı'nın doğaya hükmetme isteği ve rasyonel aklıdır. Rönesans'la birlikte başlayan bu geometrik mimari anlayışı, simetriye ve aşırı süslü yapıların inşasına yol açmıştır.

İslam medeniyeti, yapılardan ziyade insanı ve cemaati merkeze almıştır. Bu bakış, mimariyi de etkilemiştir. Batı ile İslam mimarisi arasındaki en büyük farklardan biri bu anlayışta ortaya çıkar. Batı medeniyeti maddi kurumlar ekseninde bir mimari oluştururken İslam medeniyeti kurduğu şehirlerde fiziki yapılar yerine, insani ilişkileri odak noktası yapmış ve şehri şehir yapan, ona ruh katan insanları ve bu insanların mimari yapılar etrafında şekillendirdikleri kültürel hayatı önceliklelemiştir. Zira İslam şehirleri üzerine yazılmış şehir tarihi kitaplarında maddi yapılardan bahis olmamakla birlikte şehirlerde yaşamış olan büyük zatların biyografilerinin olması bu yaklaşımın en keskin kanıtı olsa gerektir (Demirci, 2019: 55-56). Bu durumu meşhur bir Arap atasözü çok güzel özetlemiştir: “Şerefü'l-mekân bi'l-mekân.” Yani bir mekâna şeref veren, üzerinde yaşayanlardır.

İslam ve Batı mimarisi arasındaki en büyük farklardan biri de kente bakış açısında belirir. “İslam hayat algısında her kentsel birim için işlev öncelikli konumdayken, Batı düşünce sisteminde ise imaj daha önemlidir. Aradaki fark kentsel mekânın biçimlendirilmesinde de kendini göstermiş ve işlev/imaj faktörü iki düşünce sistemi arasında en temel farklılıklardan birisi olmuştur (Taşçı, 2012: 69). İslam medeniyetinin “işlev”i öne çıkaran anlayışıyla meydana gelen şehirler, İslam inancının yansımaları olarak ticareti ve ilmi teşvik etmiş ve tarihe damgasını vuran merkezler haline gelmiştir. Weber'e göre İslam şehirleri belli bir formülasyonun ürünü değilse de Müslüman toplumlar, tasarımlarını ahiret inancı ekseninde yapmışlardır. Bu bağlamda İslam toplumlarının meydana getirdiği şehirlerde İslami bakış açısının yansımaları görülmektedir. Ayrıca tarihteki pek çok büyük ticaret ve kültür şehrinin Müslümanlar tarafından kurulduğunu da göz ardı etmemek gerekir (Emre, 2018: 115).

4. İSLAM MEDENİYETİNDE EV TASAVVURU

İslam medeniyeti, İslam dinine giren milletlerin oluşturduğu ve bunlara dinin kendi rengini verdiği mimari, edebiyat, sanat, estetik, müzik vb. kültürel unsurların oluşturduğu müktesebata verilen bir isimdir. İslam medeniyetinin oluşumunda farklı milletlerin farklı kültürleri olsa da İslam dini baskın karakteriyle bu milletlerin yaşama biçimlerine sirayet ederek ortak zihinsel ve biçimsel yapılar oluşturmuştur. Şüphesiz farklı coğrafyaların kendine has şartları bazı farklılıklara yol açsa da özde İslam dininin kendine has çizgilerini barındırdığı açıktır. Gerek edebiyat ve şiir alanında gerekse mimaride Araplar, İranlılar ve Türkler arasında bazı farklılıklar göze çarpsa da temelde aynı öz üzere oldukları görülür. İslam medeniyeti, özünde bir şiir medeniyeti olması bakımından İslam öğretisi etrafında oluşan Divan şiirinin her üç milletin verimlerinde şekilsel olarak aruz ve beyit eksenli; içerik olarak da tevhit fikri eksenli yapılandığını söyleyebiliriz. Söz gelimi her üç milletin yazmış olduğu mesnevilerin hemen hepsinde önce bir tevhit ya da münacat, sonra peygambere naat ve akabinde dört halifeye övgü şiiri yazılır. Daha sonra da asıl konu işlenir. Şiirsel düzendeki bu yapının mimari karşılığını Osmanlı mimarisi ve varlık görüşü ile birleştiren Ahmet Hamdi Tanpınar, şiirdeki bu düzeni saraya benzetir ve buna “saray istiaresi” adını verir (Tanpınar, 2019: 1-33). Saray istiaresi kavramını şu şekilde açıklamak mümkündür: İslam devlet yapısında devletin başı padişahtır ancak padişah gücünü kendinden değil, tanrıdan alır. O bakımdan padişah, “zıllullah” olarak yeryüzünde Allah'ın temsilcisidir ve gücünü Allah'ın halifesi olma vasfından alır. Padişahın yaşadığı mekân yani saray da İslam'ın ev tasavvurunun bir arketipidir. Çünkü padişah, yeryüzünde tanrının temsilcisidir. Osmanlı saray yapılanmasına bakıldığında sarayın temelde avlulu olduğu ve sarayın içinin haremlik ve selamlık olarak iki parçalı düşünüldüğü görülür. Haremlik, ev ahalisinin mahremiyetinin olduğu alanı imler. Selamlık ise eve dışarıdan gelenlerin kabul edildiği bir kabul salonudur. Elbette saray bağlamında haremlik ve selamlık bölümlerinin kendi içinde başka bölümleri olsa da alta doğru sadeleşir. Bu hiyerarşi, maddi durum ve toplumsal statülerine göre benzer şekilde toplumun alt katmanlarında da görülür.

İslam medeniyetinin ev tasavvurunda; mahremiyet, fanilik-ebedilik, tevhit anlayışı, israftan kaçınma, ihtiyaca yönelik olma, sadelik içinde estetik, çelişkisizlik gibi bazı önemli ilkelerin olduğunu söyleyebiliriz.

4.1. Mahremiyet

Başta Osmanlı olmak üzere İslam evleri, haremlik-selamlık formatında ve avlulu olarak tasarlanmıştır (Cansever, 2005: 33). Avlunun mantığı da haremlik selamlıkta olduğu gibi mahremiyet sorunsalı ile ilgilidir. Avlu, evin bir bölümü olarak tasarlanmıştır. Özellikle sıcak memleketlerde avlu, sıcaktan ve soğuktan koruyan bir muhafaza unsuru olmakla birlikte aynı zamanda dışarıdakinin bakışından da koruyan bir mahremiyet örtüsüdür. Mahremiyet, İslam mimarisinin en ayırıcı vasfıdır. Evlerin yüksekliği de yine bu yaklaşım ile ilgilidir. Bir kimsenin evi, komşusunun evinden yüksek olmamalıdır ki onun evinin içini görmesin, yani mahremi görünmesin.

“Müslüman evleri, sokağa sırt çevirmiş, iç avlusuna dönük, ışığını avlusundan alan yapılardır. Yapının bütün öğeleri, içinde yaşayanlara en büyük gizliliği (mahremiyet) sağlayacak biçimde birbirleriyle bağlantılıdır. Sokak kapıları, açık olduklarında, içerdeki kadınların görünmesine engel olabilmek amacıyla, karşı karşıya gelmeyecek biçimde yapılmıştır. Kadının, olanaklar ölçüsünde göz önünden uzakta kalmasını gerektiren toplumsal örfler,

pencerelerin ve çatıların, kimsenin komşusunun yaşantısının ayrıntılarını izlemesine olanak vermeyecek bir biçimde yapılmasını zorunlu kılmıştır” (Keleş, 1993: 94-95).

İslam medeniyetinin ürünü olan şehirlerde mahremiyet anlayışı tüm şehir hayatına yansımıştır. “Bir İslâm şehrinde sokakta oturmaya izin verilmez. Oturulacak ve toplanılacak yerler mescitler ve evlerdir. Sokak, evlerle tarif edilmiştir. Avlu, evi dış dünyadan muhafaza eder” (Cansever, 2005: 34).

Batı mimarisi ile İslam mimarisinin ev tasarımında en önemli farklardan biri balkondur. İslam medeniyetinin inşa ettiği evlerde balkon bulunmaz. Çünkü balkon, mahremiyetin ihlali demektir. İslam medeniyetinin yetiştirdiği en büyük şairlerden Sezai Karakoç, ‘Balkon’ şiirinde modernleşmeyle birlikte Müslümanların hayatına dâhil olan balkonlu evleri eleştirir:

“Çocuk düşerse ölür çünkü balkon
Ölümün cesur körfezidir evlerde
Yüzünde son gülümseme kaybolurken çocukların
Anneler anneler elleri balkonların demirinde

İçimde ve evlerde balkon
Bir tabut kadar yer tutar
Çamaşırlarınızı asarsınız hazır kefen
Şezlongunuza uzanın ölü

Gelecek zamanlarda
Ölüleri balkonlara gömecekler
İnsan rahat etmeyecek
Öldükten sonra da

Bana sormayın böyle nereye
Koşa koşa gidiyorum
Alnından öpmeye gidiyorum
Evleri balkonsuz yapan mimarların” (2001: 81)

Sezai Karakoç, Doğu toplumlarında Batı kentlerini taklitle ortaya çıkan balkonu ölümle ilişkilendirmiştir. Mahremiyet zedelenmiş hatta bitmiş, insan kendi eliyle kendi ölümünü hazırlamıştır. Şair, şiirin son kıtasında, Batı medeniyetinin tek tipleştiği balkonlu modern bina inşasından vazgeçip İslami bir mimari anlayışıyla ev yapacak mimar arayışında olduğunu, dahası İslami mimariye duyduğu derin özlemi dile getirmiştir. Karakoç, bir başka şiiri ‘Ova’da geçen “Bu kentte ve başka kentlerde/Bize uygun ev yoktur/Kutlu evlere uymayız biz de” (2001: 170) dizeleri ile Batı’nın mimari anlayışının ürünü olan kentlerin İslam medeniyetine uymadığını belirtmiştir. Karakoç aslında kentin ürünü olan modern evlerle birlikte insanı kimliksizleştiren, kendisine yabancılaştıran kentlerin bizzat kendisini eleştirir: “Kentler benim kırılmış/Kollarım ve kanatlarım” (2001: 617).

Allah’a kul olma vazifesiyle dünyaya gönderilen insan için tüm yeryüzü mescittir. Mevlana İdris, dünyanın Müslüman nezdindeki konumunu tek bir dizeyle izah eder: “Dünya ki mescittir, biz onu otel yapmışız” (İdris, 2019: 36). İslam medeniyeti mekân tasarımını İslami öğretiler çerçevesinde oluşturmuştur. Mahremiyet ve tevhit inancı başta olmak üzere pek çok İslami ilke, mekân tasarımını etkilemiştir. İslam’da kalıcı ve asıl mekânın ahiret olduğu inancı vardır. Dünya ise gölgelik mesabesinde olan bir geçici mekândır. Ancak bu fani mekân anlayışı, ebedi olan mekâna geçişi sağlayan sınav mekânı olmasından ötürü önemlidir. Dolayısıyla Müslümanlar şehirleri tasarlarken estetik kaygıyı göz önünde bulundurmuş, mütenakız olmayan bir hayata imkân tanımak üzere şehirler inşa etmişlerdir (Karakoç, 2019: 32-33). İslam mimarisi her ne kadar değişik milletlerin İslam’a girişiyle farklılıklara kapılarını açsa da temelde sadelik, israftan kaçınma ve içinde yaşanan zamanın ve mekânın ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte oluşturulmuştur. Bu duruma en güzel örnek, Hazreti Ömer döneminde yaşanan bir hadise üzerine Hazreti Ömer’in yaklaşımıdır:

“Din, ilk çağında onları yapılar hususunda ileri gitmekten, maksat ve gayesiz büyük ve yüksek binalar yapmaktan, lüzumsuz ve israf kabilinden olan nesnelere alıkoymuştur. (Heyetler gönderilerek) Ömer’den Küfe şehrinde taştan evler ve yapılar yapmak üzere müsaadesi istendiğinde Ömer onlara: ‘Taştan evler bina ediniz; fakat kimse üç evden (odadan) fazla ve yapıları fazla büyük ve yüksek bina etmesin, sünnetten ayrılmazsanız devlet sizin elinizde kalır’ dedikten sonra, gelen heyetlere tavsiyelerde bulundu. Evlerini gerekli miktardan fazla yüksek bina etmemelerini tavsiye etti. Delegeler Ömer’den bunu açıklamasını istediklerinde o: ‘Sizi israfa yaklaştırmayacak ve itidalden uzaklaştırmayacak kadar yapmak’ diye cevap verdi” (İbn Haldun, 1996: 263-264).

4.2. Fanilik-Ebedilik

İslam medeniyetinin mimari anlayışının temel vasıflarından biri de fanilik-ebedilik ayrımıdır. Müslüman, insana Allah’ın halifesi olarak bakmasına karşın bireysel anlamda da kendisini fani bir varlık olarak görür. Kendisini fani gören insan, yaşadığı evi, ömrü bir insan ömrünü geçmeyecek malzemeden yapmıştır.

“Evler ahşap yahut kerpiç gibi kısa ömürlü ve yeniden kullanılabilen malzemelerden inşa edilirdi. Böylece şehirdeki değişim ihtiyacı da kolaylaştırılmış olurdu. Odaların çok amaçlı kullanımı da genel bir tavrı belirler. Planimetrik şemalar kapalı olmaktan ziyade açıktır. Sonuçta, inşa sistemleri benzer karakteristiklere sahip olup değişime açık bir yapıdadır.

Yeryüzünde hayatın fani özelliğini yansıtan şehir dokusunun bu esnekliğinin yanında, binaların, tabiata saygıyı gösteren topografya ile ahenkli ilişkisine özel bir önem atfedilmiştir. Bu anlayış, temelde insanlar arasındaki saygı ilişkisinde görülür ki, aynı zamanda evlerin birbirine uygun biçimde, uyumlu olarak yerleştirilmesi tavrına da yansımıştır” (Cansever, 2005: 33-34)

İstanbul özelinde bakıldığında evlerin ahşap malzemeden yapıldığı görülür. Çok defa yangın çıkmasına karşın yine de ahşaptan vazgeçilmemiştir. Buna karşın insanların faydalanacağı temel yapılar taştan inşa edilmiştir. Camiler, hanlar, hamamlar, çeşmeler, imaretler, köprüler bu mantıktan hareketle taştan yapılmış yapılardır. Cansever, İslam mimarisindeki fanilik- ebedilik meselesi hakkında şunları söylemiştir: “Hz. Peygamber ve ashabı geçici malzemeden yapılmış ve kolaylıkla değişmeye imkân veren yapıda evlerde otururken şehirde değişmeye direnen bir yapıda, Firavun gibi değişmemeyi, ebedî kalmayı amaçlayan ve mutlak hükmeden bir iradenin ürünü olan evler inşa ediliyor” (Cansever, 2010: 98). Fransız mimar Le Corbusier de klasik İslam mimarisini temsil eden İstanbul’daki evlerin ahşap ve çatılarının bir standart anlayışa bağlı olarak aynı olduğunu ifade ettikten sonra fanilik ve ebedilik ayrımını ortaya koyar: “İstanbul’da veciz bir doku görülür; bütün fanilerin evleri ahşap ve Allah’ın evleri ise taştandır (Kortan, 1983: 79).

4.3. Tevhit Anlayışı

İslam mimarisinin temel vasıflarından bir diğeri, tevhit düşüncesi gereği evlerin bir cami ve mescit etrafında yapılandırılmasıdır. Evin doğrudan kendi yapısı ile değil işlevi ile ilgili bir konudur bu. Çünkü dışarıdan bakıldığında ev ile ilgisiz gibi görünse de gerçekte ev daha büyük bir planın bir parçası olarak yapılanmaktadır. Burada merkez ev değil, camidir. Camiye göre evler konum alır. Cami yahut mescit vesilesiyle mahalleler kurulur. “Çünkü mescit mahallenin toplardamarıdır. Türk-İslam şehirlerinde ağırlıklı olarak mahalle isimlerinin bir mescit yahut onu yaptıran kişiden oluşması hayli manidardır. Bu ayrıntı dahi mescidin mahalle hayatında ne kadar merkezde yer aldığı göstermeye yeter” (Alver, 2019: 215). Zaman ve mekân düşüncesi de camiye göre konum alır. Bu, aynen Kâbe sembolizminde olduğu gibidir. Kâbe, yılda bir kez dünyadaki bütün Müslümanların toplanarak kendi problemlerine çözüm aradığı, bir araya gelerek toplu ibadet ettiği bir mekân olarak hac ile zamanı; namazın kendisine doğru kılındığı bir kıble olmasıyla da merkezi mekânı temsil eder. O zaman evlerin kendisi işlevsel olarak bakıldığında merkez değildir, merkez camidir. İlkesel olarak bu ilkeye de merkez-çevre ya da merkez olarak kutsal tabirini kullanabiliriz. Merkez olarak kutsalın alınması dünya çapında düşünüldüğünde Kâbe; küçük planda şehir bağlamında düşünüldüğünde ise cami kabul edilir.

“Kâbe merkez sembolizmi, yalnızca büyük kozmosun dönme hareketini, kendi etrafında tavaf eden Müslümanlar tarafından değil, dünya coğrafyasının bütün mabetlerindeki namaza kıyam eden Müslüman saf düzeninin yönelim birliğini de ifade etmektedir. İslam şehri, özellikle cami mimarisine yüklenen bu merkez tasarım anlatısı ile inşa edilen külliye etrafında gelişmiştir. Bu nedenle İslam şehirlerinde, en dar sokaktan en geniş caddelere kadar her yönelim bu merkeze doğru tasarlanmıştır. Merkez olgusu, özgün yapıların da vazgeçilmez unsurlarındandır. Şehirlerde külliye, külliyelede camiler, erken dönem camilerinde mihrabönü kubbesi, selatin camilerinde dış avlu ortasına konulan şadırvan, küçük camilerde kubbe, kervansaraylarda köşk mescit, medreselerde ana eyvan, türbelerde sanduka, saraylarda divanı hümayun, evlerde sofa, merkez sembolizminin tasarım aşamasında belirlenen örneklerindedir” (Sağlam, 2020: 259-260).

Bu yaklaşım insanın ve insan aklının esas alındığı modern dönem ile farklılık gösterir. Aslında her dönemin anlayışına göre merkez kabul edilen yerler değişir ve bu değişiklikler de evlerin değişen merkezler etrafında inşa edilmesine yol açar. Örneğin Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan kentlerde merkezde fabrikaların olduğu görülür (Taşçı, 2014: 132). Cumhuriyet sonrası Türkiye’inde ortaya çıkmaya başlayan meydan, buluşup görüşme mekânı olma başlar. Seküler modern ulus devletinin kentsel formlarından olan meydan, Selçuklu ve Osmanlı’da merkez konumundaki caminin yerini alır ve camiye işlevsizleştirmiş olur (Taşçı, 2014, 155-156). Postmodern dönemde ise alışveriş merkezleri merkez kabul edilmeye başlanmıştır (Taşçı, 2014: 161). İslam medeniyetinin farkı ve oluşturmak istediği farkındalık fizik ve metafizik arasındaki geçişgenliktir. Yaşam ve ölüm arasındaki mesafe İslam medeniyeti düşüncesinde çok kısadır. Oysa bu mesafeyi modern zihniyetler mümkün olduğu kadar açmaya hatta ölümü yok sayarak varoluşu sadece yaşamdan ibaret saymak düşüncesindedir. Cansever, İslam mimarisindeki merkez anlayışını şöyle açıklar:

“Evvla cami, medrese, hamam, imaret, kiraathane ve marangozhaneden oluşan merkez oluşuyor. Cami ve medreseye göre ilk üç-beş ev, bu evlere göre de takip eden evler inşa ediliyor. Meydana gelen duruma göre de diğer evler yapılıyor, yani şehir bir anda, hepsi tasarlanmış bir organizma olarak değil, bir süreç olarak kuruluyor. Bu sürecin işleme ve oluşum mekanizmasının kuralları getiriliyor. İnsanlar evlerini sosyal ilişkileri dikkate alarak inşa ediyorlar; ne çok yakın, ne çok uzak... Birbirinin rüzgârına mani olmayacak şekilde. Binaların malzemeleri de bu anlayışa uygun; evler, daha sonra ortaya çıktığı gibi ve günümüzde de devam ettiği şekilde malzeme ‘tüketimi’ için yapılmıyor” (2013: 90).

İslam mimarisinde evlerin içyapısı mahremiyet ve ihtiyaç dairesinde yapılanmıştır. İslam medeniyetinin en önemli temsilci figürlerinden olan Osmanlı da bu ilkelere uygun yapılar inşa etmiştir. “Osmanlı evinde ev halkının hayatını geçirdiği bir ortak alan bulunuyor. Bunun yanı sıra, kız ve erkek çocukların çalışması ve yatması için ayrı birer odaları bulunuyor. Ebeveynler için de ayrı bir oda. Kalabalık bir aile dahi olsa, kişi başında düşen konut alanı miktarı açısından büyük bir tasarruf söz konusu” (Cansever, 2013: 277). İslam medeniyeti oluşurken salt Kurani bir yapıdan söz etmek de zordur. Çünkü İslam’a dâhil olan her millet kendi kültürel yapılarını da İslam inancının içinde eritmeye çalışmışlardır. Eskiden çadırdan yaşayan Türkler kendi yaşam biçimlerini İslam’ın zihniyeti ile harmanlamışlardır.

“Bütün Osmanlı evleri adeta tek odalı gibiydi. Türk evini inceleyen bütün yazılar açıkça ortaya koyuyor ki, çadırdan eve dönüştüğünde ev bir odaydı, eski Türkçedeki deyişle otağ idi. Her biri otağ olan tektonikler eskiden parçaların yerine yenileri konabilen yahut da yıkılıp yeniden yapıldığı zaman eski parçaları üç kere, beş kere, on kere kullanılabilen birimlerden oluşuyor. Bu birimler, bütünlüğü kuran bir temel felsefe içerisinde yerlerini alıyor; birbirlerine ekleniyor ve bütünleştiren bir kabuğun içerisinde bu defa daha büyük yeni birimleri, evleri, oluşturuyorlar” (Cansever, 2013: 25).

Bu evler, şüphesiz mahremiyet ve ihtiyaç ilkeleri gözetilerek aynı zamanda tevhit inancının estetiği ile oluşturulmuştur. Bu bakış toplumda zamanla belli bir mimari anlayışın oluşmasını sağlamıştır. Nitekim Osmanlıda inşa edilen evlerde de artık bir geleneğe dönüşen bu yapıların belli standartları oluşmuştur.

“Osmanlı’da mal sahibi kalkıp, ‘Burada üç katlı ev istiyorum’ demiyordu, ‘geniş pencere isterim’ de demiyordu. Osmanlı şehrinde evlerin pencere tipi belliydi, toplumca kabul edilmiş standartları vardı. O standartlar içinde ve komşuluk münasebeti çerçevesinde, genellikle de komşunun hakkını korumaya yönelik talepleri vardı ev sahibinin. Bir de ailenin yapısı gündeme geliyordu. ‘Şu kadar yatak odasına, şu kadar salona ihtiyaç var’ deniliyordu. Geri kalanı -mimarî ifade vs.- bütünüyle toplumsal tercihlerin yansıması olarak kalfa tarafından gerçekleştiriliyordu” (Cansever, 2013: 50).

4.4. Sadeliğin İçindeki Estetik

İslam mimarisinde görülen sadelik, estetiğin önüne geçmemiştir. Modern zihniyette hacim ve boyutça büyük olanın estetik olduğu yanlışlığı olsa da estetiğin büyüklüğe ihtiyacı yoktur. Osmanlı’nın ahşap ve kerpiç gibi malzemelerle inşa ettiği evler hâlâ yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaretçi akınına uğramaya devam etmektedir. Bu yapılara Safranbolu, Beypazarı, Taraklı, Kula evleri örnek olarak verilebilir. Selçuklu ve Osmanlı mimarisi başta olmak üzere İslam mimarisi, sadeliğin yanına estetiği koyarak insanı yormayan, yaşama elverişli, faniliğini de unutturmayacak evler yapmayı tercih etmiştir. “Ahşap meskenlerde kullanılan mimarî elemanların sahip olduğu eşsiz plastik imkânlar, tıpkı Arap alfabesindeki harfler gibi, son derece orijinal mimarî kompozisyonların kurulmasını sağlıyor, bazen küçük ve düzensiz bir arsa parçasının üzerinde zarif çıkmalarla şiir gibi bir mimari yükseliyordu. Osmanlı mimarının nazarında ahşap faniliğin, taş ise ebediyetin sembolüydü” (Ayvazoğlu, 1999: 140).

İslam mimarisi genel olarak dışa değil içe dönük bir yapı arz eder. Dışa dönük tarafıyla özellikle evler birbirine benzer şekilde inşa edilmiştir. Bununla toplumdaki eşitsizliğin önüne geçmek amaçlanmıştır. Dışarıya dönük

yapıda her ne kadar tek tip bir görünüş varsa da içerisi bunun tam tersi olarak sanatlıdır. İslam mimarisinde estetik ayrıntılar daha çok evlerin iç bölümlerinde göze çarpar. Bu yaklaşımla hem gösterişin önüne geçilmiş olur hem israftan kaçınılmış olur hem de toplumsal yaşamın dengesi korunmuş olur. (Aydeniz, 2015: 89). Dış yapıdaki sadeliğe karşın içyapının estetik oluşuna en güzel örneklerden biri Endülüs'te yapılan Kurtuba Camii'dir. "İnce sütunçelere sahip çifte pencerelerle dışarı açılan binanın dış tezyinatı vakur ve haysiyetli bir etki bırakacak şekilde en alt boyutta tutulurken iç tezyinatında tam anlamıyla bir ihtişam gösterisine gidilmiştir" (Beksaç, 1995: 226).

İslam mimarisinde ayırım; yaratılanlar arasında değil, yaratıcı ile yaratılan arasındadır. İslam'dan neşet eden İslami mimari, sınıf ayırımına yer vermeyen bir felsefe geliştirmiştir. Çünkü insan, yaratıcı karşısında aynı acizliğe sahiptir. Bu nedenle İslam mimarisinde Batı'da olduğu gibi aşırıya kaçan, gösterişli ve göğü delmeye çalışır gibi yukarıya doğru bir mimari görülmez (Nasr, 2019: 94). "Bu yönüyle İslam'ın şehir tasavvurunda bir adalet sorunu yaratacak sosyal sınıflara ve tabakalara göre ayırışma söz konusu değildir. Ancak bazı Batılı düşünürlerce bu durumdan hareketle, İslam toplumlarında şehirlili sosyal sınıfların olmayışı ile şehirlilik ve şehre aidiyet zihniyetinin gelişmeyişi arasında ilişki kurulmaktadır" (Çelik, 2019: 202).

4.5. Bir İlk Örnek Olarak Dârulerkam

İslam'ın ilk döneminde bir ev tasavvuru olarak Erkam'ın evi de incelenmeye değerdir. Temelde İslam'ın eve bakışının ilkeleri bir ilk ev olması bakımından Dârulerkam üzerinden okunabilir.

Asrı Saadet döneminde Hz. Muhammed, Mekkeli müşriklerin zulmünden korunmak için bir ikametgâha ihtiyaç duymuş ve Safâ tepesi eteklerinde bulunan Ebü'l-Erkam el-Mahzûmî'nin sahibi olduğu, daha sonra Dârulerkam adıyla anılacak olan evi tercih etmiştir. İslamiyet'i yayma işine burada devam etmiştir. "İslâm'a davet için bu evin seçilmesinde, Kâbe'nin haremine dâhil oluşu, hac ve umre için Mekkelilerle ve dışarıdan gelen pek çok kimse ile dikkati çekmeden temas kolaylığı sağlaması gibi hususlar göz önüne alınmıştır" (Köksal, 1993: 520). Bir ev olarak Dârulerkam'ın özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Gizleyen, toplayan, dağıtan, müjdeleyen, gerektiğinde terk edilebilen bir mekân. Genel anlamda İslam mimarisindeki evin de metafizik anlamda bazı özellikleri bu ilkelere belirir. Gizlemek, toplamak, yerine göre dağıtmak ve hicrette olduğu gibi terk edebilmek. İslam'da ev mahremiyet bağlamında gizleyendir; ailenin, komşunun, akrabanın bir araya geldiği toplanma mekânıdır; ortak kararların alındığı ve uygulama için buradan dışarıya açılan mekândır; olumsuz şartlar dâhilinde de terk edilebilen bir mekândır çünkü ev de insanın bizzat kendisi gibi fanidir, faniliğin mekânıdır.

5. SONUÇ

İslam'a göre dünya, asıl mekân olan ahirete geçişteki imtihan mekânıdır. Dolayısıyla dünya, ahiretin bir dipnotu mukabilindedir. Burada inşa edilecek yapılar eğer Hakk ve halka hizmet edecek yapılar ise kalıcı nitelikte; değilse geçici niteliktedir. Bu yapıların temel özelliği İslam'ın temel öğretileriyle hiçbir şekilde çelişmeyip aynı zamanda yaşanan çağın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde olmasıdır. Doğanın yapısını bozmadan, israf etmeden, aynı zamanda insanın temel bir vasfı olan güzellik anlayışına da hizmet edecek tarzda yapılar kurmak, İslam'ın ev tasavvurunun başat özelliğidir. Özetle, tevhit inancı, mahremiyet, fânilik- ebedilik, sadeliğin içindeki güzellik İslam'ın ev tasavvurunun genel özellikleridir. Dârulerkam bağlamında bakıldığında ise saydığımız ilkelere ek olarak gizlemek, toplamak, dağıtmak, müjdelemek ve ayrılmak; İslam'ın ev tasavvurunu özetleyecek ilkeler olarak gösterilebilir.

Yukarıda saydığımız ilkeler, İslam coğrafyasının geneli bağlamında düşünülerek ortaya çıkmış ilkelerdir. Bununla birlikte iklim koşulları ve değişen coğrafi yapılar nedeniyle farklı coğrafyalardaki Müslüman evlerinde farklılıklar olabildiğini de belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Alver, K. (2010). *Steril Hayatlar*. Hece Yayınları.
- Alver, K. (2019). Mahalle. *Kent Sosyolojisi*. Ed. Köksal Alver. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Aydeniz, H. (2015). Din-Sanat İlişkisine Gelenekselci Bir Yaklaşım (Seyyid Hüseyin Nasr Örneği). *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Kasım 2014*, 181-204.
- Ayvazoğlu, B. (1999). *Aşk Estetiği: İslam Sanatlarının Estetiği Üzerine Bir Deneme*. Ötüken Neşriyat.
- Beksaç, E. (1995). Endülüs, *DİA*, 11. Diyanet Yayınları.
- Cansever, T. (2005). *Mimar Sinan*. Albaraka Türk.
- Cansever, T. (2013). *Kubbeyi Yere Koymamak*. Timaş Yayınları.
- Cansever, T. (2010). *Osmanlı Şehri*. Timaş Yayınları.
- Çelik, C. (2019). Şehir ve Din. *Kent Sosyolojisi*. Ed. Köksal Alver. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Demirci, M. (2019). İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri. *Kent Sosyolojisi*. Ed. Köksal Alver. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Emre, A. (2018). *Göstergeler*. Büyüyenay Yayınları.
- Freud, S. (2011). *Uygurluğun Huzursuzluğu*. Çev. Haluk Barışcan. Metis Yayınları.
- Haldun, İ. (1996). *Mukaddime II*. Çev. Zakir Kadiri Ugan. MEB Yayınları.
- İdris, M. (2019). *Ellerimizin Büyük Boşluğu*. Başka Kafa Yayınları.
- Karakaş, M. (2019). Kent, Mekân ve Toplum: Mekân Sosyolojisine Giriş. *Kent, Mekân ve Toplum*. Ed. M. Karakaş. Tezkire Yayıncılık.
- Karakoç, S. (2001). *Gün Doğmadan*. Diriliş Yayınları.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Koç, T. (2021). *İslâm Estetiği*. İSAM Yayınları.
- Kortan, E. (1983). *Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Köksal, M. A. (1993). Dârülerkam. *DİA*, 8. Diyanet Yayınları.
- Nasr, S. H. (2019). *İslam Sanatı ve Maneviyatı*. Çev. Ahmet Demirhan. İnsan Yayınları.
- Sağlam, T. (2020). İslam mimarisinin sembolik anlatıları üzerine bir deneme. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 5(10), 251-279.
- Tanpınar, A. H. (2019). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. YKY.
- Taşçı, H. (2012). İslâm ve batı şehrinde kentsel mekânın kimlik bileşenleri. *Teori ile Pratik Arasında Mekân*. Ed. Aynur Can. Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- Taşçı, H. (2014). *Şehir, Mekân, Meydan*. Kaknüs Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2021). Ankara: TDK.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Bu araştırma için etik kurulu onayı gerekmemektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1.yazarın araştırmaya katkı oranı %100.

Yazar 1: Literatür tarama, araştırma, bulgulama ve sonuçlar

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.